

de sacramentsprocessie, de uitstelling en de zegen met het 'Allerheiligste' (54). Deze vereringswijzen worden in het vierde hoofdstuk over het transponeren van de vereringsvormen nader uitgewerkt (bezoek: 248-251; processie: 267-278; uitstelling: 293-300; zegen: 311-316), maar wel erg nauw in verband gehouden met de diverse modaliteiten van reliekenverering en weinig in verband gebracht met het algemene devotionele klimaat. Daardoor blijven de veelvormige eucharistische geloofsuitingen uit de late middeleeuwen en de discussies daarover toch teveel buiten beschouwing, wat dan wellicht met een beroep op de omvang van de studie is te rechtvaardigen, maar toch een beetje jammer is.

Snoek maakt het zijn lezers in de concrete verwerking van zijn stof niet gemakkelijk. De inhoudsopgave van zijn boek is dan wel uiterst duidelijk, maar de opbouw met telkens achter elk hoofdstuk de bij dat hoofdstuk behorende noten en de daarin gebezigde verwijzingsmethode maken het geheel lastig hanteerbaar; bovendien zijn in de literatuuropgave de bronnen niet op auteursnaam maar op die van de uitgever(s) gerangschikt. Dat alles doet mij verzuchten dat de mogelijkheden van de moderne tekstverwerking beter kunnen worden benut en dat deze manier van annoteren mij weer eens te meer voor de ook door het Nederlands historisch genootschap begunstigde methode heeft ingenomen.

Deze bezwaren doen overigens weinig af aan mijn grote waardering voor deze prestatie van Snoek, die met dit boek duidelijk laat blijken dat het zeker nog wel mogelijk is naast een drukke werkkring in het onderwijs tot een promotie te komen. Natuurlijk, het was een *hell of a job*, maar het resultaat geeft aan dat het Nederlands historisch onderzoek niet helemaal en uitsluitend in handen van aio's en oio's is komen te liggen. Bovendien is deze studie een pleidooi voor een ruim onderzoek dat niet als vrijwel *ready-made* in het keurslijf van een kort tijdsbestek is gedrongen. Hulde!

J. van Herwaarden

A. L. H. Hage, *Sonder favele, sonder lieghen. Onderzoek naar vorm en functie van de Middelnederlandse rijmkroniek als historiografisch genre* (Dissertatie Utrecht 1989, Historische studies uitgegeven vanwege de vakgroep voor geschiedenis der Rijksuniversiteit Utrecht XLVIII; Groningen: Wolters-Noordhoff/Forsten, 1989, viii + 271 blz., f68,-, ISBN 90 6243 110 0).

Onder een hoofdtitel ontleend aan de *Rijmkroniek van Holland* van Melis Stoke (I vs 13-14) houdt deze historische dissertatie zich bezig met volkstaalteksten op rijm, die vanaf ca. 1275 in toenemende mate verschenen en die meer verwantschap vertonen met het genre van de kroniek, dan eerder in dergelijke werken het geval was, rijmkronieken dus. De teksten waarop de auteur zijn onderzoek concentreert, zijn een aantal rijmkronieken uit ruwweg de eerste helft van de veertiende eeuw, ontstaan in het graafschap Holland en het hertogdom Brabant: de *Spiegel historiael* van Jacob van Maerlant en diens continuator Lodewijk van Velthem, de al genoemde *Rijmkroniek van Holland*, toegeschreven aan Melis Stoke, de *Rijmkroniek betreffende den slag van Woeringen* van Jan van Heelu, de *Brabantsche yeesten* van Jan van Boendale en de anonieme *Grimbergse oorlog*. Na een verantwoording van de interdisciplinaire benadering, historisch en letterkundig, (hfst. I) komen vijf thema's in dit boek uitvoerig aan de orde. De eerste twee betreffen de literaire vormgeving en het genre van de rijmkroniek, beide in vergelijking met de al eerder populaire ridderroman (hfst. II en III). Dan volgt de vraag naar de historische betrouwbaarheid van de rijmkroniek in het vierde hoofdstuk 'Rijmkroniek en

historie'. De laatste twee thema's passen goed in de huidige belangstelling voor hofcultuur en betreffen de driehoeksverhouding auteur-opdrachtgever-publiek en de functie van de rijmkroniek (hfst. V en VI). In de 'Slotbeschouwing' worden de belangrijkste bevindingen nog eens naast elkaar gezet en de verschillende lijnen bij elkaar getrokken.

De vraag ligt inderdaad voor de hand of met de historische oriëntatie van de volkstaaldichters de literaire vormgeving in vergelijking met bij voorbeeld de ridderroman verandert. Ter vergelijking in beide heeft Hage vooral gelet op veldslagbeschrijvingen. Vormgevingsprincipes, zoals overdrijving in aantallen slachtoffers en heroïsering van de overwinnaar, van rijmkroniek en ridderroman blijken gelijk te zijn. Deze conclusie leidt tot de vraag of het negentiende-eeuwse onderscheid tussen beide genres wel te handhaven valt. De middeleeuwse dichter van ridderroman of rijmkroniek maakte zelf een dergelijk onderscheid niet en gebruikte door elkaar de aanduidingen *jeeste* en *historie*. Tot op zekere hoogte valt er wel een verschillende opstelling tegenover het te beschrijven verleden waar te nemen: rijmchroniqueurs trachten hun waarheidspretentie te onderbouwen door controleerbare bronnenreferenties aan te brengen. Al zijn de waarheidsclaims van de rijmkronieken hoog — de titel ontleend aan Stoke kan in dit opzicht als exemplarisch gelden —, toch laat de feitelijke betrouwbaarheid van de rijmkroniek te wensen over als resultaat van de dichterlijke vrijheid. Hage meent echter toch een paar pogingen tot vernieuwing te traceren bij Maerlant en Boendale. De vraag is echter of zij hun waarheidsclaims ook hebben gerealiseerd. Voor het vaststellen van de relatie tussen rijmkroniek en historie volgt Hage dezelfde methode welke literatuurhistorici als Bumke en Van Oostrom hebben gevolgd bij de analyse van de ridderromans. Op dit punt blijkt dus dat voor Hage het milieu waarin deze teksten hebben gefunctioneerd al vast staat, namelijk de territoriale hofkring, terwijl hij in feite aangekondigd heeft dit te gaan onderzoeken in een later hoofdstuk. Ook in rijmkronieken blijft volgens Hage het patroon van hoofse idealen en van maatschappelijk-politieke idealen van de dynastie een belangrijke rol spelen en dit weegt zwaarder dan een nauwkeurige en betrouwbare weergave van de feiten. De politieke idealiseringstendens die in de rijmkronieken aanwezig is, is ingegeven volgens Hage door het functiemilieu, waarvoor de werken bestemd waren. Het is hofliteratuur, geschreven in opdracht van en bestemd voor het hof. Dit laatste blijkt eenvoudiger te veronderstellen dan aan te tonen. De kronieken van Jan van Heelu en Melis Stoke en de *Spieghel historiael* van Jacob van Maerlant en Lodewijk van Velthem zijn opgedragen aan iemand verbonden aan het Brabantse, c. q. Hollandse hof, maar de stelligheid waarmee Hage de kronieken daarop ook als zijnde ontstaan binnen de hofsfeer pousseert, is niet te funderen. De *Brabantse yeesten* van Jan van Boendale zijn geschreven in opdracht van een stedelijke magistraat, de Antwerpse schout Willem Bornecolve, van wie Hage probeert vol te houden dat hij zich daarmee toegang probeerde te verschaffen tot hofkringen. De oorsprong van de anonieme *Grimbergse oorlog*, ten slotte, is onbekend en Hage probeert ook van deze tekst aannemelijk te maken dat zij is ontstaan aan het Brabantse hof. Aanvankelijk voorzichtige veronderstellingen worden in de loop van het verhaal steeds stelliger en in de 'Slotbeschouwing' wordt voor zeker aangenomen dat de *Grimbergse oorlog* ontstond aan het Brabantse hof (230).

Met het 'vaststellen' van het ontstaansmilieu van de rijmkronieken liggen natuurlijk ook de functie en het functiemilieu vast: namelijk die van het uitdragen van de denkbeelden van de Hollandse en Brabantse aristocratie en landsheren aan de betreffende hoven. 'Door de wijze waarop in dit onderzoek de rijmkronieken worden gehanteerd', zo concludeert Hage (231), 'krijgen de mentaliteit en denkbeelden van de Hollandse en Brabantse aristocratie en landsheren scherpere contouren'. De rijmchroniqueurs wilden beantwoorden aan de aspiraties van hun

opdrachtsgevers (sic) en beoefenden landsheerlijke geschiedschrijving, vaak geïnspireerd door de politieke problemen van de dag. Nu is elke vorm van geschiedschrijving in de Nederlanden, ontstaan in klooster, stad of hof vóór de invloed van het Italiaanse humanisme en de afbraak van de feodale territoria, dynastiek legitimerend en de rijk kronieken vormen hierop geen uitzondering. Hage's redenatie over het geëngageerde karakter van de rijk kronieken maakt zijn veronderstellingen over het functioneringsmilieu (het hof) van deze teksten dan ook niet sterker. Over de receptie van de werken aan respectievelijk het Brabantse en Hollandse hof valt weinig met zekerheid te zeggen, zo geeft hij toe op pagina 170: 'Op basis van de betrokken teksten is het nauwelijks mogelijk aan dit luisterpubliek duidelijke contouren te geven'.

In de gedetailleerde analyse van de politieke context van de behandelde rijk kronieken komen wel nuances in de bedoelingen van de auteurs naar voren, maar uiteindelijk worden ze toch alle over één kam geschoren: dat wil zeggen alle teksten zijn volgens Hage ontstaan in relatie met het hof en laten 'van binnenuit bezien hoe dit milieu op deze ontwikkelingen reageerde' (231). Het centrale probleem van deze dissertatie is dat hier teksten onder één noemer zijn gebracht, namelijk van hofliteratuur, die daar niet onder te vatten zijn: aan elke behandelde rijk kroniek zitten zo veel problemen wat betreft auteurschap, ontstaansgeschiedenis, politieke context, opdrachtgever en mogelijk publiek, dat een gezamenlijke behandeling van dit genre veel vraagtekens voor de lezer laat staan. Het enorme belang van de rijk kronieken als mentaliteits-historische bron valt moeilijk te overschatten en het is dan ook een groot verdienste van dit proefschrift de rijk kronieken de historiografische plaats te geven die zij verdienen. De vormgeving van het boek is prettig, met noten onderaan de bladzijden en mooie illustraties. Een afzonderlijke lijst van geciteerde plaatsen uit de rijk kronieken, naast de gebruikelijke literatuurlijst, en een register van personen en middeleeuwse titels maken het werk gemakkelijk toegankelijk.

Karin Tilmans

J. H. A. de Ridder, *Gerechtigheidsstaferelen voor schepenhuisen in de Zuidelijke Nederlanden in de 14de, 15de en 16de eeuw* (Verhandelingen van de Koninklijke academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, klasse der schone kunsten LI (1989) nr. 45; Brussel: Paleis der Academiën, 1989, 182 blz. (+ 57 illustraties), BF1000,-, ISBN 90 6569 412 9).

Dit boek biedt na een korte inleiding over het verschijnsel als zodanig (9-13) een inventarisatie (14-152) van 26 tot op heden bewaard gebleven gerechtigheidsstaferelen uit 23 steden, waar zich — blijkens de wat de schrijver zelf noemt 'inventariz(?)atie' (153-155) — direct en indirect 61 voorstellingen van gerechtigheids-scènes hebben bevonden; tien van de 26 bewaard gebleven staferelen bevinden zich thans nog *in situ* (153). Het gaat om naar ontstaan chronologisch gerangschikte afbeeldingen op plaatsen waar in de middeleeuwen recht werd gesproken en die waren bedoeld de mensen ervan te doordringen dat Gods aandacht voor menselijk handelen nimmer verslapt. Dat neemt niet weg dat de staferelen konden zijn ontleend aan de profane legenden en geschiedenis, maar ook daarin manifesteerde zich de goddelijke aandacht.

De titel van het boek dekt de lading niet, want de laatst gesignaleerde voorstelling stamt uit 1610, met nog een verwijzing naar een door Rubens geschilderd voorbeeld uit 1622 (150, 151). Bovendien blijven de Zuidnederlandse voorbeelden beperkt tot Vlaamse en Brabantse steden inclusief Mechelen en Maastricht, terwijl daarentegen Zierikzee alsnog wordt geannexeerd, en blijkens de lijst op pagina 153 ook in Middelburg (of was dat het Vlaamse?) en Vlissingen is